

Медицький І. Б.,
доцент кафедри кримінального права
доктор юридичних наук, доцент
(навчально-науковий Юридичний інститут
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет ім. В. Стефаника»)

КОМПЕНСАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ДОПОМОГИ ПОТЕРПІЛИМ ВІД ЗЛОЧИНІВ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО СУПРОВОДУ

Україна належить до числа суб'єктів, які не прийняли спеціалізований нормативний документ/документи, що б встановлював загальні засади допомоги (компенсації) жертвам (потерпілим) від злочинів, хоча свого часу спроби виправити таку ситуацію були задекларовані. При цьому вона повторює традиційний шлях правового розвитку пострадянських держав, акумулюючи увагу на дотриманні безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (ЗУ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 р. № 3782-XII), чи питаннях допомоги потерпілим від певних категорій злочинів чи видів протиправної поведінки (ЗУ «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 р. № 3739-VI, «Про боротьбу із тероризмом» від 20.03.2003 р. № 638-IV). Частково існуючий стан можна пояснити попереднім прийняттям тотожних за назвою та змістом модельних законів країн – учасниць СНД (модельні закони «Про державний захист потерпілих, свідків» від 06.12.10.1997 р., «Про надання допомоги жертвам торгівлі людьми» від 03.04.2008 р., «Про протидію тероризму» від 03.12.2009 р.). У якості беззаперечних здобутків варто відзначити започаткований підхід до розв'язання проблеми насильства (у тому числі домашнього), шляхом прийняття ряду нормативно-правових актів: ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII, розпорядження КМ України «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року» від 10.10.2018 р. № 728-р., постанови КМ України «Про затвердження Порядку формування, ведення та

доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі» від 20.03.2019 р. № 234, «Деякі питання надання послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі та насильства стосовно дітей» від 26.06.2019 р. № 553, «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» від 22.08.2018 р. № 655, «Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» від 22.08.2018 р. № 654). Підкреслюємо, проте, важливість саме комплексного, а не локального підходу.

Наразі державна політика потребує зміщення вектору у напрямку посилення захисту порушених злочинними проявами прав і інтересів громадян та максимально можливого відновлення попереднього становища, передусім – шляхом запровадження економіко-правового механізму, що відповідає уже сформованим міжнародним стандартам. Законодавчий механізм соціальної, матеріальної, правової, психологічної, медичної чи іншої допомоги; пошук бюджетних чи позабюджетних шляхів реалізації запропонованих заходів – ці та інші питання продиктовані до їх невідкладного розв'язання вимогами сучасної практики протидії злочинності.

Дослідники підтверджують недостатню ефективність діяльності органів кримінальної юстиції у питанні забезпечення відшкодування завданих потерпілим збитків. За інформацією Т. І. Присяжнюк та М. В. Сенаторова повне відшкодування шкоди потерпілому в кримінальному судочинстві відбувалося лише у 8-10% випадках. У свою чергу, аналізуючи положення ст. 127 КПК України, Р. Андрєєв зазначив, що у кримінальних провадженнях, розслідуваних слідчими міліції, з початку 2013 року відшкодовано лише 17,6%, а слідчими органами безпеки – 5% від загальної суми завданих збитків, що свідчить про те, що таке положення в історичному часі в країні майже не змінилось і потребує подальшого осмислення і вдосконалення з цих питань [1, с.156].

Сучасний стан питання характерний аналогічними показниками. За даними Генеральної прокуратури України, у 2020 р. від кримінальних правопорушень потерпіло 234 816 осіб, з них 91 744 особи – від тяжких та особливо тяжких злочинів [2]. Тоді як згідно зі Звітом про роботу прокурора за означений період, представництво інтересів громадян з питань відшкодування заподіяної кримінальними правопорушеннями шкоди у кримінальному судочинстві здійснюється лише у 1 185 судових справах. Заявлено позовів на суму 739 640 тис. грн., підлягає виконанню за рішеннями звітного року – 13 814 тис. грн., реально виконано рішень суду упродовж звітного року на суму 1 092 тис. грн. [3].

Практична реалізація висловлених рекомендацій у частині прийняття законодавчого акту стосовно відшкодування потерпілому завданої злочинном шкоди; створення спеціального фонду, який би акумулював кошти та виступав їх розпорядником у компенсаційному процесі, є тим більш нагальною, адже впливає із імперативної вказівки процесуального закону (ч.3 ст.127 КПК України).

В Україні були задекларовані чисельні спроби законодавчого вирішення означеної проблеми – проекти законів: «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину» (№ 0907 від 25.05.2006 р.), «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» (№ 7303 від 27.10.2010 р.), «Про спеціальний статус потерпілого від особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я, відшкодування матеріальної, моральної шкоди таким особам державою зі обов'язковим зверненням регресу до засудженого (№ 4991 від 14.07.2016 р.), «Щодо надання державою спеціального соціального статусу потерпілим від особливо тяжких злочинів та відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди вказаним особам, із обов'язковим відшкодуванням відшкодування державі засудженими понесених витрат» (№ 3841 від 29.01.2016 р.), «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» (№ 3149 від 03.03.2020 р.).

Розроблення законопроекту «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень», що сприяло б підвищенню гарантій прав потерпілих від насильницьких кримінальних правопорушень та їхніх близьких родичів і членів сім'ї шляхом надання їм державної соціальної допомоги у вигляді відшкодування шкоди, передбачено Планом законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік (постанова ВРУ від 16.06.2020 р. № 689-IX). Аналогічну увагу передбачено приділити вдосконаленню компенсаційних механізмів за відшкодування шкоди за тривале та неефективне розслідування, посилення гарантій відшкодування шкоди за незаконне затримання, арешт, тримання під вартою, а також приведення норм національного законодавства у відповідність із практикою Європейського суду з прав людини [4].

Очевидною є потреба у прийнятті відповідного закону та підзаконних актів, скерованих на деталізацію його положень (передусім, у частині створення Фонду компенсації потерпілим від умисних насильницьких злочинів). Серед ключових питань, регламентація яких повинна мати місце у прийнятих нормативних актах, повинні бути такі:

- до сфери правового регулювання мають бути віднесені випадки компенсації потерпілим від умисних насильницьких злочинів – громадянам України, особам без громадянства, які постійно проживають на її території та іноземцям – громадянам держав, які є учасниками-підписантами міжнародних угод (передусім, Європейської конвенції щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів 1983 р.);

- підпорядкування створеного Фонду компенсації потерпілим від умисних насильницьких злочинів усе-таки слід закріпити за Міністерством юстиції України. Вказаний центральний орган виконавчої влади володіє найбільшим ресурсом, засобами та можливостями повноцінної перевірки та адміністрування інформації, яка є підставою для виплат, з уникненням випадків недобросовісних звернень та шахрайств (запити з посиланнями на насильницький злочин, якого у дійсності не було; вказівка на більш тяжку

шкоду, ніж справді завдана; завищена вартість речі або неіснуючі збитки; неправдиві свідчення і т.д.; безсумнівно, що джерелами формування Фонду компенсації шкоди потерпілим від умисних насильницьких злочинів не повинні виступати кошти бюджету, призначені для реалізації конкретних соціальних програм тощо. Мова повинна йти лише про потенційні поступлення у вигляді:

- 1) кошти від виконання покарань у вигляді штрафів та виправних робіт;
- 2) кошти, що надходять у вигляді штрафів та інших адміністративних стягнень у порядку адміністративного судочинства;
- 3) кошти від реалізації майна, конфіскованого за судовими рішеннями (у тому числі вироками), які вступили у законну силу;
- 4) кошти від звернених у дохід держави заходів забезпечення кримінального провадження (грошових стягнень, застави);
- 5) кошти, стягнені у порядку регресних вимог;
- 5) благодійні внески від підприємств, установ, організацій, фізичних осіб;
- 6) інші надходження, визначені законом про Державний бюджет України.

За прийнятних соціально-економічних показників розвитку держава може спрямовувати кошти до Фонду у вигляді субвенцій/дотацій.

Список літератури:

1. *Абламський С. Є.* Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія / С. Є. Абламський / За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. Харків : Панов, 2015. 240 с.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі (січень-грудень 2020 року). URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 24.05.2021).

3. Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2020 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114137&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 25.05.2021).

4. Про план законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік: постанова Верховної Ради України від 16.06.2020 р. № 689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/689-20#n17> (дата звернення: 10.08.2020).